

РЕЦЕНЗІЇ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2020. – Т. 41. – С. 279-283
DOI: 10.31861/mhpi2020.41.279-283

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2020. – Volume. 41. – pp. 279-283
DOI: 10.31861/mhpi2020.41.279-283

УДК 94:325(292.452:477)"12/18"(049.32)

© Іван Монолатій¹

«Дорожня карта» колонізації Українських Карпат

У рецензії охарактеризовані основні положення і висновки монографії Мирослава Дністрянського про роль різноспрямованих колонізаційних рухів у заселенні Українських Карпат упродовж XIII – першої половини XIX століть. Зроблено висновок, що на основі аналізу різнобічних джерел автор монографії обґрунтував гіпотези щодо механізмів заселення, впливу структури міграцій на формування етнографічних відмінностей українського населення Карпат та диференціацію мережі поселень різних частин регіону, процеси соціальної стратифікації гірських мешканців Українських Карпат. Стверджується, що рецензована праця чітко структурована, має належну академічну й наукову аргументацію, а її архітектура свідчить про використання автором сучасних методологічних підходів щодо історико-географічних передумов заселення Українських Карпат, періодизації формування суцільної мережі поселень у карпатській гірській місцевості, відображення етнокультурних і соціально-структурних особливостей заселення цієї частини сучасної України. Висловлюється припущення, що рецензовану працю слід розглядати як своєрідний вступ до більш широкої у науковому сенсі проблеми дослідження колонізаційних наративів в історичній і політологічній ретроспективі, яка має суттєве суспільне звучання.

Ключові слова: колонізація, Українські Карпати, геополітика, ідентичність.

“Road Map” of the Colonization of the Ukrainian Carpathians

The review describes the main provisions and conclusions of Myroslav Dnestryansky's monograph on the role of multifaceted colonial movements in the settlement of the Ukrainian Carpathians during the 13th - first half of the 19th centuries. It is concluded that, based on the analysis of various sources, the author of the monograph substantiated the hypotheses regarding the mechanisms of settlement, the influence of the migration structure on the formation of ethnographic differences of the Ukrainian population of the Carpathians and the differentiation of the settlement network of different parts of the region, the processes of social stratification of mountain residents of the Ukrainian Carpathians. It is argued that the peer-reviewed work is clearly structured, has a proper academic and scientific argumentation, and its architectonics testifies to the author's use of modern methodological approaches to the historical and geographical prerequisites for the settlement of the Ukrainian Carpathians, the periodization of the formation of a solid network of settlements in the Carpathian localities, peculiarities of settlement of this part of modern Ukraine. It is suggested that peer-reviewed work should be seen as a kind of introduction to the broader, scientific sense of the problem of the study of colonization narratives in historical and political science retrospect, which has significant social sound.

Keywords: colonization, Ukrainian Carpathians, geopolitics, identity.

Ще зовсім нещодавно знаменитий британський соціолог Зигмунт Бауман (1925–2017) зауважував, що на нашій планеті вже немає порожніх теренів, котрі можна було б колонізувати, ба більше: немає земель, що їх могли б по-новому «відкрити» переселенці чи то з інших конти-

---

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Україна. E-mail: iwan.monolatij@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>.

нентів, чи то з сусідніх територій². Відтак «гібридність» постколоніалізму полягає й у тому, що йдеться про досі присутній вплив історичного чинника на новітні глобальні політичні, соціальні й етнічні рухи – у новій формі – суперництві статусів «своїх» і «чужих». Отож, цей історичний чинник як палімпсест «проростає» крізь простори та епохи, формуючи нову «дорожню карту» щодо (ре)конструювання ідентичності, історичної пам'яті, культурної спадщини, чи ж націотворення тих народів, які вже пережили численні метаморфози на «великих» чи «малих» шахівницях центрально-європейського регіону.

Прикметно, що проблема колонізаційних рухів чи самих колонізаторів у згаданому вище хронотопі вже давно перестала бути просто рефлексією інтелектуалів з т. зв. «колонізованих» регіонів колись великих і централізованих держав-імперій над їх культурою і політичною дійсністю. Сьогодні роль колонізаційних рухів так чи сяк є однією з чільних тем політичної науки, зокрема етнополітичної географії. Тому поява невеличкої за обсягом, але значимої за своїм професійним викладом і результатами монографії знаного українського вченого-географа, професора ЛНУ ім. Івана Франка Мирослава Дністрянського про роль різноспрямованих колонізаційних рухів у заселенні Українських Карпат упродовж XIII – першої половини XIX ст.³ є свідченням того, що колонізація як явище в історії і політиці українських територій, матиме і надалі суттєве значення для розуміння колонізаційних стратегій як засобу культурної полігосії. По-перше, через дослідження добровільних і політичних міграційних хвиль – витоків формування поліетнічності в сучасному західноукраїнському регіоні. По-друге, через з'ясування стратегії захисту етнотрупових інтересів – формування етнічних суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери.

Рецензована праця чітко структурована, має належну академічну й наукову аргументацію, а її архітектоніка свідчить про використання автором сучасних методологічних підходів щодо історико-географічних передумов заселення Українських Карпат, періодизації формування суцільної мережі поселень у карпатській гірській місцевості, відображення етнокультурних і соціально-структурних особливостей заселення цієї частини сучасної України. Адже, як зауважує автор, «Очевидним є і те, що з приводу заселення Українських Карпат серед науковців не лише немає консенсусу, але часто простежуються діаметрально протилежні погляди, що пов'язано як з деякою національно-політичною заангажованістю авторів різних країн, так і з недостатністю самих писемних історичних матеріалів» (с. 5). Тому для об'єктивного дослідження зазначеної теми М. Дністрянський запропонував розглянути політико-етногеографічну ситуацію в Карпатському регіоні у X – на початку XIII ст. (с. 19), визначити початки формування мережі поселень у карпатській гірській місцевості в середині XIII – другій половині XIV ст. (с. 30), вказати на характерні ознаки колонізаційних рухів в Українські Карпати наприкінці XIV – першій половині XVI ст. (с. 39), вивчити основні тенденції колонізації Українських Карпат упродовж другої половини XVI – першої половини XIX ст. (с. 54), виокремити етнокультурні та соціально-структурні особливості формування мережі поселень Українських Карпат (с. 62), а також з'ясувати роль і вплив різноспрямованих міграційних рухів на формування етнографічних відмінностей населення Українських Карпат (с. 73).

Така дослідницька схема уможливила проведення автором детального аналізу стану вивченості проблеми фахівцями різних наукових напрямків (істориками, етнологами, лінгвістами, правознавцями та ін.) і визначення характерних ознак підходів до цієї проблеми в наукових школах різних країн. А вже на основі аналізу різнобічних джерел М. Дністрянський обґрунтував гіпотези щодо механізмів заселення, впливу структури міграцій на формування етнографічних відмінностей українського населення Карпат та диференціацію мережі поселень різних частин регіону, процеси соціальної стратифікації гірських мешканців Українських Карпат тощо.

Однак найбільша заслуга автора, на мою думку, у тому, що він свідомо загострив увагу на питанні про роль т. зв. «волоської колонізації» (с. 9), досі позначену як відвертими фальсифікаціями, так і спробами псевдонаукового тлумачення цієї проблеми. Відтак вчений застерігає, що натепер найдискусійнішими є такі питання: якими були обсяги співвідношення різних мігра-

² Bauman Z. (2016), *Обсу у наших дрви. Przekład Weronika Mincer*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 83.

³ Дністрянський М. (2019), *Роль різноспрямованих колонізаційних рухів у заселенні Українських Карпат упродовж XIII – першої половини XIX ст.*, ЛНУ імені Івана Франка, Львів.

ційних рухів, насамперед переселення населення з «волоських земель» у співвідношенні до інших колонізаційних рухів, передусім з території Прикарпаття і Поділля?; яким був етнічний склад переселенців?; як вплинули колонізаційні рухи на диференціацію етнографічних особливостей Українських Карпат?; якою була роль колонізаційних рухів у формуванні соціального складу українського населення і, зокрема, т. зв. карпатської малопомісної шляхти? (с. 14). Тож виваженим є висновок М. Дністрянського про те, що «тісно поєднані правовідносини руського населення та мігрантів з Балкан, насамперед південнослов'янської людності, сформовані під впливом німецького права, зокрема у контексті закладання нових поселень, поширилися на територію Молдови та різних частин Карпатського регіону під назвою *волоське право* (письмівка автора. – *І. М.*)» (с. 28). Тому «волоська колонізація», її прояви і наслідки, є наскрізною темою рецензованої монографії.

Ще один важливий висновок вченого полягає у тому, що, починаючи з середини XIII ст., давньоукраїнське населення доволі інтенсивно освоює деякі райони Зовнішніх і Внутрішніх Східних Карпат з огляду на потреби охорони транскарпатських шляхів, центрів солевидобування та безпосереднє створення оборонних пунктів, сукупність яких згодом трансформувалася в поселенську мережу (с. 38). До того ж, М. Дністрянський аргументовано вважає, що «русинське (давньоукраїнське) населення Середнього і Нижнього Подунав'я, Трансільванії не асимілювало, а якраз переселилося у гірські райони Східних і Західних Карпат, а також і в деякі рівнинні місцевості» (с. 50). Тому, як висновує автор, на середину XVI ст. внаслідок різноспрямованих колонізаційних рухів, основу яких становило осіле руське (давньоукраїнське) населення, уже сформувався основний каркас розселення в Українських Карпатах, розгалуження якого в наступний період і забезпечило формування цілісної мережі поселень (с. 53).

Важливою частиною рецензованої монографії є характеристика М. Дністрянським основних тенденцій колонізації Українських Карпат упродовж другої половини XVI – першої половини XIX ст. Зокрема продуктивною думкою є така: приєднання Галичини і Буковини до Австрійської імперії наприкінці XVIII ст. позначило новий етап заселення Українських Карпат, особливостю якого стало різке зменшення темпів закладання нових поселень та переселень загалом, а також – мінімізація ролі південної колонізації, поява нової хвилі німецької колонізації та впорядкування статусу поселень загалом (с. 59-60). Та все ж, як зауважує далі автор, розмірковуючи про етнокультурні та соціально-структурні особливості формування мережі поселень Українських Карпат, внаслідок унікального поєднання складу різних груп осілих мігрантів (русинів-українців), які прийшли в Карпати чи з т. зв. «волоських земель» (Середнього Дунаю, Молдови, Трансільванії), чи з рівнинних прикарпатських і підкарпатських територій, з окремими групами пастушого слов'яно-руського населення, тобто синтезу культурних традицій давньоукраїнської людності різних рівнинних і гірських місцевостей, сформувалось унікальне і цілісне середовище української гірської традиційної культури та її районні етнографічні особливості (с. 66).

Що ж до впливу різноспрямованих міграційних рухів на формування етнографічних відмінностей населення Українських Карпат, слід погодитися з автором, що «Попри цілісність і самобутність середовища карпатської традиційної культури всієї етноукраїнської гірської місцевості низка історико-географічних та природно-географічних чинників зумовила і її помітну етнографічну диференціацію» (с. 73). Саме тому співвідношення різних груп переселенців з півдня, півночі, заходу і сходу (ще раз наголосимо, що це було у більшості руське (давньоукраїнське) населення), а також усталення характерних ознак традиційного господарства й традиційної культури в процесі спільної життєдіяльності в особливих природних умовах й вплинуло найбільше на формування українських карпатських етнографічних груп (бойків, лемків, гуцулів) та різних перехідних типів (с. 83-84).

Як бачимо, рецензована монографія є цікавою і неординарною студією щодо ролі різноспрямованих колонізаційних рухів у заселенні Українських Карпат упродовж XIII – першої половини XIX ст. А той факт, що кожна рецензія мусить мати, якщо не зауваження, то побажання, врахування котрих у майбутньому лише покращило б якість наукового тексту, – це вже точно. Запропоную кілька – зі своєї, суб'єктивної точки зору.

Мені цілком імпонує теза автора, що «Заселення і соціально-економічне освоєння гірських масивів Східних Карпат, яке найбільш інтенсивно відбувалося впродовж XIV–XVII ст., було значною мірою підготовлене всією сукупністю політико-етногеографічних процесів попередніх століть» (с. 19). Щоправда автор цілком уникає згадок про спроби (їхня «тональність», сказати

б, була, звісно, різною) поширення *Pax Romana* й на Українські Карпати. Тут у пригоді стала б ґрунтовна монографія видатної української археологині, професорки Ліани Вакуленко, присвячена Українським Карпатам у пізньоримський час. Зокрема саме міграційні процеси дослідниця вважає визначальним чинником етнокультурного розвитку регіону⁴. Щоправда, як виснує вчена, Прикарпаття і Закарпаття в пізньоримський час були абсолютно різними культурними областями, і лише Закарпаття у першій половині I тисячоліття н. е. було територією, на яку раз у раз накочувалися потужні міграційні хвилі⁵.

Час від часу в рецензованій монографії знаходимо згадки про Буковину (с. 16, 18, 36, 37, 40, 49, 52, 56, 59, 60, 79, 80) та її місце в досліджуваній автором проблемі. Тому цілком необхідним було б врахування положень (передусім фактологічних) авторитетної досі праці австрійського вченого, дійсного члена НТШ у Львові й ректора Чернівецького університету Раймунда Фрідріха Кайндля (1866–1930) про заселення Буковини. Зокрема це не лише відомості про німецьку колонізацію Буковини (згадки про що у рецензованій монографії фрагментарні), а й розселення вірмен і угорців⁶.

Від себе, як спершу дослідника колонізаційних стратегій Габсбургів, а відтак інституціоналізації етнічних політичних акторів в пізньогабсбурзьких Галичині і Буковині, додам: вартувало використати мою статтю «Австрійська колонізаторська політика в Галичині», опубліковану 2004 р. у всеукраїнському науковому журналі «Галичина» (м. Івано-Франківськ). Її положення дещо б розширили міркування автора про австро-німецькі колонізаційні наративи, що мали місце в Українських Карпатах, поряд з єврейським і вірменським міграційними рухами (с. 60).

Однак, усі висловлені вище побажання є певною мірою рекомендаціями до дії, аніж критикою. Висока якість дослідження М. Дністрянського аж ніяк не зменшується через відсутність тієї чи тієї праці, адже вона є передусім монографією аналітичною, а не фактологічною, чи описовою. Перекоаний, що рецензовану працю слід розглядати як своєрідний вступ до більш широкої у науковому сенсі проблеми, яка, до того ж, має й виразне суспільне звучання. Поза сумнівом, як стверджує у вступі автор, «заселення гірських районів Українських Карпат відбувалося в умовах взаємодії складних міжнародно-політичних чинників» (с. 3), тому реалізація положень майбутнього міжнародного проєкту була б цілком бажаною, – з огляду на інтернаціоналізацію української науки і комплексне дослідження ідентичностей громадян сучасної України, їх ціннісних орієнтацій.

Список джерел

1. Вакуленко Л. (2010), *Українські Карпати у пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси)*, Інститут археології НАН України, Київ.
2. Дністрянський М. (2019), *Роль різноспрямованих колонізаційних рухів у заселенні Українських Карпат упродовж XIII – першої половини XIX ст.*, ЛНУ імені Івана Франка, Львів.
3. Bauman Z. (2016), *Obcy u naszych drzwi. Przekład Weronika Mincer*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
4. Kaindl R. F. (1902) *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besietzergreifung durch Österreich mit besonderer Berücksichtigung der Ansuedlung der Detschen*, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck.

References

1. Vakulenko L. (2010), *Ukrainski Karpaty u piznorymskyi chas (etnokulturni ta sotsialno-ekonomichni protsesy)*, Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, Kyiv.
2. Dnistrianskyi M. (2019), *Rol riznospriamovanykh kolonizatsiinykh rukhiv u zaselenni Ukrainykykh Karpat uprodovzh XIII – pershoi polovyny XIX st.*, LNU imeni Ivana Franka, Lviv.

⁴ Вакуленко Л. (2010), *Українські Карпати у пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси)*, Інститут археології НАН України, Київ, с. 249-250.

⁵ Там само, с. 256.

⁶ Kaindl R. F. (1902) *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besietzergreifung durch Österreich mit besonderer Berücksichtigung der Ansuedlung der Detschen*, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, s. 155, 192, 272, 279–307, 334–385.

3. Bauman Z. (2016), *Obcy u naszych drzwi. Przekład Weronika Mincer*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
4. Kaindl R. F. (1902) *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besetzung durch Österreich mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen*, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck.